

KULTURKRÓNKA

IRÓ ÉS POLGÁR

— Kölcsey halálának százéves fordulójára —

A világháború óta éli divatját a centennáriumok szellemidéző alkalmainak fokozott kihasználása. A kor, melynek gyermeke nem leli helyét sem a haza, sem a társadalom, sem az emberiség sorsközösségében, eligazítást keres saját megoldatlan kérdéseire a régebbi vagy közelebbi mult nagyságaitól. A maga kopott, szellemiekben ugyancsak szellős ruházatát így foldozgatja az egykori jobblét visszاسíratásával. Most Kölcsey van soron, aki 1838 aug. 24.-én költözött el ebből az árnyékvilágból.

1790-től 1838-ig terjed a félszemű költő életpályája, aki ugyan maga sem a költőt látja önmagában elsősorban megbecsülendőnek. Ő író és polgár. E rangmegjelölésben a polgár a gyermekéveiben lezajlott francia forradalom szülötte. Kölcseyre annyiban jellemző, hogy nem törődik a nagy visszahatással, mely Napoleon leveretését Európaszerte követte és öntudatosan kitart saját polgári mivolta mellett, noha születésére az akkori Magyarország kiváltságosai közé, a nemesi rendbe tartozik. Kétszáz hold szántója és annyi kaszálója van, hogy rossz esztendőben sem takarít be százötven szekérről kevesebb szénát. Verseiben büszke magyar — „Keleten nőtt törzsöke fámnak“ — de lelki elhelyezkedésére nézve a megújult idők megújításra érett viszonyai között nem tolja előtérbe nemesi származását. Író és polgár, semmi több.

*

Költőnek csakugyan elég kevésbé költő abban az értelemben, ahogyan Ady óta a költőt értékelni szokás. Kortársai közül Csokonai sokkalta költőbb nála, de Kölcsey kevésre becsüli Csokonait, mert szerinte parlagi és izléstelen. A sorok között még plágiumvádakkal is illeti, ami akkoriban még nem lett volna tulságosan nagy bűn, mert Kazinczyék a „nyelv csinosítása“ érdekében megengedhetőnek, sőt szükségesnek tartották külföldi irodalmak termékeinek adaptálását, sőt szolgálai utánzását. Kölcsey legfeljebb azt kifogásolja, hogy korának ünnepeit költője gyakran elfelejti megjelölni, mely forrásból merítette a verseiben és drámatörredékeiben sűrűn előforduló „idegen eszmét“. Neki jobban tetszenek Dayka Gábor versei, melyek a kor érzélgős német lírájának magyar nyelvű kicsapódásai. Nem is indul költőnek. Nyelvészeti és széptani tanulmányokkal igyekszik kezdetben magára vonni a figyelmet, csak Kazinczyhoz írott leveleihez mellékel egy-egy verset, melyekre nagyszerepnyen bírálatot kér. E versek formája többnyire rimtelen jambus és a kor divatja szerint tele vannak mithológiai vonatkozásokkal. Lehetőleg semmit se mondanak, de a verslábak egymásutánja hibátlan. Megtanul latinul, németül, franciául és olaszul, majd Kazin-

czy biztatására elmélyed a görög klasszikusokba. Látóköre mind szélesebb lesz és ezzel párhuzamosan életviszonyai egyre szűkülnek. Debreceni tanulmányainak végzése és rövid pesti tartózkodása után családi okokból kénytelen visszahúzódni Álmosdra, majd Csekére. Gazdálkodik, hogy árva öccseinek kenyerét és jövőjét biztosítsa.

De azért tud mindenről és mindenkiről, aki számottevő az akkori irodalmi életben. Pesten szoros barátságot köt a Kazinczy köréhez tartozó Szemere Pállal, Vitkovits Mihállyal és Horváth Istvánnal. Levelezésbe kerül Döbrentei Gáborral, aki nagy irodalmi tekintély akkor és az Erdélyi Múzeum szerkesztője. Döbrentei szabja feladatul számára, hogy vegye bírálat alá kortársainak költészetét és Kölcsey olyan alapos felkészültséggel lát feladatának elvégzéséhez, aminőre Gyulai Pál, Riedlig példát hiába keresnének irodalmunkban. Ennek adja meg az árát. Elméletileg jóval többet tud azoknál, akiket bírált, mértéke hajlíthatatlanul szigorú és tárgyilagos. Sikerül olyan népszerűtlenné tenni magát az alig huszonhétéves fiatalembernek, hogy hosszú évekre lesz szüksége, míg az ellene fordult közvéleményt barátságossá hangolhatja. És az évek során éppen gyöngyei fordítják feléje a közönség kegyeit, melyek mind sűrűbben látnak napvilágot az egymást sűrűn követő, kérészéletű folyóiratokban. A sok vihart kavarázó bírálatokat egyébként a megrendelő Döbrentei is csak hosszas levelezés, vonakodás után és nagyon gyér időközökben merte közölni. A Berzsenyiről szólón simított is egyetmást, mégse tudta kivédeni Berzsenyi haragját a bíráló ellen, amit csak a siron túl tudott kiengesztelni a remek gyászbeszéd, melyet Kölcsey tartott fölötte az Akadémián.

*

1825 a magyar kulturhistória nagy esztendeje. A közéletet felrázza Széchenyi fellépése. Az irodalom is új lendületet vesz. Kölcsey ekkor harmincöt éves és tekintélye kikezdehetetlen. Mellette áll Kisfaludy Károly Aurora-köre és Szemere unszolására közösen szerkesztett folyóiratot adnak ki, az Élet és Literaturá-t. A következő évben azonban vitába keveredik öreg mesterével, Kazinczyval és elkeseredetten vonul vissza ismét falusi magányába. A nagy nemzeti felbuzdulás is mintha szalmaláng lett volna. Azonban az elvetett mag a vármegyékben tovább csirázik és 1829-ben az író Kölcsey új alakban jelenik meg a közélet küzdőterén. Polgári minőségben.

Az akkori Szatmár-megye lesz a szabadelvű mozgalom főfészke. Nagy erőt ad a vezetőknek, hogy „az ur“, a nagyhatalmu és dús-gazdag Károlyi György gróf is a szabadelvűek mellett foglal állást Wesselényi befolyására. Kölcsey lesz a mozgalom pennája. Megyéje előbb tiszteletbeli aljegyzővé, majd főjegyzőjévé választja és 1832-ben egyik követeként a pozsonyi diétára küldi. Szónoki sikerei most egyszerre háttérbe szorítják irodalmi sikereit is. Kiderül, hogy ez a félszemű és emiatt félszeg, társaságkerülő poéta ragyogó szónok, aki kezd erősen terhére lenni a kormányon ülő konzervatívoknak. Az urbéresék ügyét diadalra juttatja egyik nagyszabású beszéde, ami nyitányát jelenti voltaképpen 1848-nak, a jobbágyfelszabadi-

tásnak. A korona a megszavazott törvény szentesítését elutasítja, Kölcseyt meggyőzi ijedtében új utasításokkal látja el, most már konzervatívabb szellemben. Ő ebből a maga részére levonja a következtetéseket: lemond megbízatásáról. Még egy utolsó, nagy beszédben megindokolja a rendek előtt visszavonulását s olyan magas erkölcsi talapzatról ad kioktatást nekik a nép képviselőinek kötelességeiről, hogy az elnök a beszéd elhangzása után megrendülve rekesztette be a tanácskozásokat. A polgár erkölcsi diadala teljes és ez ad erőt neki, hogy otthon új munkába kezdve, teljesen saját meggyőződése mellé állítsa az utóbbi időkben ellene fordult közhangulatot. Azon-
tul nincs különvélemény Kölcsey mellett sem a vármegyében, sem az országban. 1837-ben megírja élete főművét, *Parainesisét* Kölcsey Kálmánhoz és nagy népszerűsége biztosságot nyújt számára Wesselényi hűtlenségi pörében a védelem elvállalásához. Most bontakozik ki teljes érettségében az író, a polgár és az ember, aki szembe mer nézni a legmagasabb körök makacs, hajlíthatatlan maradiságával is. Wesselényi többszáz nyomtatott oldalt kitevő védelme s emellett a helyi törvényszéken egy gyermekgyilkos anyja és egy férjgyilkos asszony védelmében elmondott klasszikus beszédei a magyar jogszolgáltatás történetében állítottak el nem homályosítható emléket nevének, tehetségének és sziklából mintázott jellemének. Wesselényi védelmét be sem fejezhette. Védenccé belevakult, ő belehalt a végeláthatatlan pörbe, negyvennyolc éves korában.

*

Kölcsey minden munkáinak tiz testes kötete olyan nagy formátumu egyéniséggel ismerteti meg az olvasót, aminőre Madáchig hiába keresnénk utódot vagy boldog őst a magyar irodalomban. Negyedszázadot átfogó irodalmi, közéleti és ügyvédi pályafutása minden kérdésben határozott, köntörfalazást nem ismerő állásfoglalások sorozata. Amit ő emberben a legtöbbször becsül, a „character“, azt élete minden pillanatában, köz és magán-
tevékenysége minden pontján maradéktalanul igyekszik megtestesíteni. Görög és római minták lebegnek szeméi előtt. Nem hátrál meg, nem von vissza semmit egyszer kinyilvánított véleményéből akkor sem, ha egy egész ország közvéleménye fordul ellene s ha politikai ellenfelei bosszúból földcséjének és szántóinak egész évi termését felgyújtják, hogy gondjaira maradt kisebb testvéreivel ne legyen mit ennie. A polgár veleszületett jogérzékével tiszteli a hatóságok és a felsőbbség tekintélyét, nehogy mások számára a polgári „rény“ gyakorlásában rossz példát mutasson, de Wesselényi védelmében félelem nélkül lobbantja szemére uralkodójának, hogy a pör elhuzódása védenccét mindkét szemére megvakithatja és keresztény király a felvilágosodás századában ilyesmit sem nem akarhat, sem abban másoknak segédkezet nem nyújthat.

A köztudat Kölcseyt a Himnusz költőjeként könyveli el és nem tud vagy nem akar többet tudni róla. Napjainknak azonban nem elég ünnepelni őt. Erre az írótipusra éppen ennek az ingadozó, gerincében és ítéleteiben megszilárdulni képtelen kornak volna égető szüksége. Ő az író és polgár, a valló és vállaló, a harcos, a meg nem

hátráló, ki mindamellet halálosan nyugodt, nem izgága, megvetően elkerül messzire minden olcsó, demagóg hatást. Megveti a tömeg tapsait, mert tisztában van értékükkel és büszke arra, hogy jó sorsa kortársainak legkiválóbbjaival hozta baráti kapcsolatba. Boldog, hogy szenvedéseket élhetett át, mert ezeken keresztül tanulta megkülönböztetni a valódi nagyságot a „hiu ragyogvány“tól. E szenvedések ismertették meg vele az élet valódi becsét és megtanították arra, hogy csak áldozatok árán lehet felülemelkedni saját sorsunkon. Madách mélységeivel szüntelenül találkozunk Kölcsey gondolatának bőséges előzuhogásában, de Kölcsey végső kicsengésében bizakodó természet, szemben Madách olthatatlan pesszimizmusával. Erre különben könnyű magyarázatot találni a két korszak közötti különbségben. Kölcseyt a maga reformról-reformra haladó kora teszi egyéni csalódásai ellenére is optimistává, míg Madách nagy költeménye a levert szabadságharc utáni nyomott időkben fogamzik, melyekben a költő egyéni csalódásait még tetézte a közélet sivár kilátástalansága.

A humanizmus magas légkörében mozog két említett védőbeszéde a gyermekgyilkos anya és a férjgyilkossággal vádolt feleség példájában. A költő, a jogász és a nagyszerű ember jelennék meg itt eszményi párhuzamosságban, akinek túl a mesteri formán és a jogi felkészültség sokoldalúságán, mélybetekintő szeme és a társadalmi igazságtalanságokkal szemben mély részvétellel érző szíve van. Ezen a ponton derül ki, hogy miért nem válhatott Kölcseyből nagyobb költő a jó közepesnél. Műveltségének szélessége, logikájának kristályos következetessége, önbírálatának szigorúsága megfosztották őt a teljes érzelmi belefeledkezés örömétől, a spontaneitástól. De írónak és polgárnak s e kettő ötvözeteként nagyszerű jellemnek: befejezett egész, mondhatni tökéletes.

*

Néhány futtában összemarkolt idézet adjon izelítőt, mit tanulhatnánk mi száz év múltán — túl az ünneplés tömjénfüstjén — az emberi erény és kötelességtudás remekbe mintázott, ma is élő szóbrától. Lássuk, mire taníthatná meg a százéve halott Kölcsey ennek a fejfájás nélküli, könnyű örömeiket kereső, kockázatot vállalni képtelen, divatos szelek szárnyán ide-odavitorlázó kornak gyermekeit?

Arra például, hogy *önérzet nélkül nem lehet élni.*

Arra, hogy „tisztá ismerettel választott s *állandóul megtartandó elv* birtokára kell törekedni“, mert erkölcsi sülyedés örvényeibe vezet a szilád alap nélküli kapkodás.

Arra, hogy „*sohasem (szabad) tenni mást, mint amit az erkölcsiség megkíván* s még akkor sem, midőn egyéni haszon, bátortól (biztonság) indulat heve vagy szenvedelem ereje másfelé ragadnának“.

Arra, hogy *szeretni kell az emberiséget* még akkor is, ha egyesekben, otromba csalódásokat kellett elszenvendnünk és *bizni kell a haladásában* még akkor is, ha időleges visszaesések csüggedéssel töltenének el.

Arra, hogy tisztelettel tartozunk az egyéniségnek, a jellemnek, de *nem élhetünk társadalmi szervezettség nélkül*, mert a haladás utját nagy egyéniségek jelölik ugyan ki, de a jószándéku kicsinyek összefogása teszi járhatóvá az egész emberiség számára.

Arra, hogy a kiválasztottnak mennél több ismeretet kell szerepniök, de csak azért, hogy azokat a közösségbe átplántálják, „világos ideákból fáklyát gyujtani, melynél az együttélők előítéleteik setéségéből kiléphessenek.“

Arra, hogy a jövő előkészítését csak *a jelen megnemesítésén* keresztül lehet hiven szolgálni.

Arra, hogy avult formákat habozás nélkül el lehet és el kell vetni s helyette *a való élet könyvét kell „kinyitva szemlélni magunk előtt“.*

Arra, hogy „*az emberek többsége, hogy önszeretetének eleget tegyen, a mindenkori divattól, azaz idegen fejekben támadt és szokásba jött gondolat és cselekedet-formáktól kér tanácsot. Ezek itt fájdalommal nem gondolva orrcimpáikat furják keresztül, mások tűszúrásokkal egész természetüket tarka képekkel borítják... s miért mindezeket? Mert másoktól úgy látják. A valódi hasznot felismerni éppoly ritka tulajdonság, mint minden más valót... Embert egyénenként és csoportosan a maga hasznáról felvilágosítani a legnehezebb feladások közé tartozik“.*

Arra, hogy „*midőn a közügy kívánja, akkor mindenre készen lenni* polgári kötelesség. S e kötelesség parancsolja a valót és az igazát nemcsak megismerni, nemcsak szeretni és tisztelni, de *bátor szívvel kimondani és pártfogolni is... Bátorság kell nemcsak a pillanatnyi szükségben, hanem a szükség bármilyen hosszú tartósságában is. Szünetet nem ismerő bátorság neveztetik állhatatosságnak. Enélkül nagy karakter nem lehet“.*

Arra, hogy „*a sokaságért hiven munkálj, de ítéleteivel ne törődj. Mindig és mindenütt vannak, kevesen bár, kik a jót és szépet szeretni s az arra törekvők tetteit méltányolni tudják. E kevesekhez csatold magad s mentől szorosabban“.*

*

Kölcséyt fel kellene támasztani. Tanítani kellene nemcsak az iskolákban, de mindenütt, ahol erre pódium kínálkozik. Világos ideái had gyujtsanak fáklyát előítéletektől sötét fejekben.

(Szentimrei Jenő)

A ROMAN TUDOMÁNYOSSÁG PRAGMATIKUS FORDULATA. D. Gusti a *Sociologie Românească* című folyóiratban *Terv az 1938. évre* címen többek közt ezeket írja: „Olyan időket élünk amikor a nemzetek vezetésének megszervezése összehasonlíthatatlanul kibővült a társadalomtudományok bekapcsolásával. A dogmatikus tudományok háttérbe szorulnak s a figyelem a változó valóságra irányul, amelynek kulcsa a társadalomtudományokban képzett kutatók kezében van... Akiknek a nemzet életében társadalomtudományi tevékenység jut osztályrészül, azoknak a feladata hármas: 1. Kutatások által megkönnyíteni a nemzet vezetését; 2. kiadványokkal elősegíteni a nemzeti öntudat kialakulását; 3. a nemzeti valóság kutatására képes ifjúság nevelése.“ — Más irányból, de ide vágnak *Rădulescu-Moștru* sorai a *Revista Fundațiilor Regale* hasábjain a *Nem-*